

İLKÖĞRETİM 1–3 SINIF HAYAT BİLGİSİ, 4–5 SINIF SOSYAL BİLGİLER DERSİNDEKİ DEĞERLER VE DEĞERLER EĞİTİMİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Yener Özen
Erzincan Üniversitesi
yenerozen@gmail.com

Kübra Güleriyüz
Erzincan Üniversitesi Sos Bil. Enst.
kubra_guleryuz@yahoo.com

Uzm. Öğrt. Hülya Bulut Özen
Erzincan Anadolu Tic. Ve Tic. Mes. Lisesi
hulyabulutozen@hotmail.com

Özet

İlköğretim çağındaki çocukları etkin ve sorumlu vatandaşlar olarak yetiştirmeyi hedef alan Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı, çocukları toplumsal yaşama hazırlamaktadır. Bu doğrultuda Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerleri bireylere kazandırma hedeflenmiştir. Tarama nitelikteki bu araştırma ile Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan vatanserverlik, kültürel değerler, saygı, çevre ve doğa, sorumluluk ve bilimsel tutum gibi değerlere ilişkin ilköğretim programının içeriği ortaya konmuştur. Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının öğrencilere belirtilen değerleri kazandırmada etkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Değer eğitimi etkili biçimde uygulamak için okullardaki resmi öğretim programlarının yanı sıra okulun örtük programından da yararlanılmalıdır. Okul-aile işbirliği geliştirilmelidir. Değer eğitimi sürecinde etkinlikler düzenlenirken, öğrencilerin sınıf düzeyleri dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi, Değerler Eğitimi.

PRIMARY CLASS LIFE SCIENCE 1-3, 4-5 CLASS VALUES IN SOCIAL STUDIES CONTENT AND VALUES EDUCATION STUDY

Abstract

Social Studies curriculum, which aims at training elementary school students as effective and responsible citizens, prepares them for social life. In this direction, the students are wanted to gain the values included in the Social Studies curriculum. With this screening study we determined elementary school students' attitudes towards patriotism, cultural values, respect, environment and nature, responsibility and scientific attitude. Social Studies curriculum was determined to be effective to cause the students gain the values. In order to implement values education effectively, it is offered to benefit from hidden curriculum of the school as well as formal curriculum. Home-school coordination should be improved. Class level of the students should be taken into consideration in values education process.

Key Words: Social Studies, Life Science, Values Education.

GİRİŞ

Günümüzde hızlı değişen bilimin ve teknolojinin günlük hayatımızın en önemli parçalarından biri haline gelmesi ile çağdaş insanın içinde yaşadığı değerler ve yaşam biçimi de hızlı değişmeye uğramaktadır (Yağcı, 2008: 2). Nitelikli bireylerin yetişmesi için eğitimin de bu hızlı değişime ayak uydurması gerekmektedir. Çünkü, "eğitim sayesinde toplumların sahip oldukları nitelikli, dengeli, ruh ve beden sağlığı yerinde bireylerin nispetinde toplumsal kalkınmalarını gerçekleştirirler" (Üstünyer, 2009: 1).

Eğitim; insanlardaki doğuştan gelen yetenekleri keşfeden, geliştiren insanların bilgilerinde ve görgülerinde geçerli sayılan şeyleri yeni kuşaklara aktaran ve geleceğe hazırlanma yüceliğine ulaşma, kişilik ve kimlik kazanma isteğidir (Çağlayan, 2006: 12). Böylece eğitim bireylerin kişilik ve kimlik kazanmalarına yardımcı olmaktadır. Eğitimle “çocuğa vicdali özgür düşünebilen, kendi davranışlarının sorumluluğunu alabilen, güçlü bir kişiliğe sahip, mutlu ve dengeli, çevresi tarafından saygı gören bir karakter kazandırabilmek önemlidir” (Atmaca, 2007: 150).

Okul eğitim amacıyla kurulmuş özel çevredir. Bu özel çevrenin üç temel işlevi bulunmaktadır. Bunlardan biri öğrencileri dış çevrenin güçlüklerinden korumak, onlara yaşamı kolaylaştırmaktır. Diğer işlevi dengelemedir. Buna göre okullar benzer koşullarda birbirleriyle etkileşimde bulunmalarıyla kendi sınırları içindeki dengeyi sağlamaktadırlar. Okulların son işlevi ise, dış çevrede kolay rastlanabilecek olan istenmeyen davranış okuldan içeri sokmayarak, öğrenci davranışlarını temizlemektir. Kumar, alkol, küfür gibi öğrenci için istenmeyen yaşam öğeleri okula alınmamakta, okulda hoş görülmemektedir. Geleceğin toplumunun istenmeyen davranışlardan arındırılması, genç yaşta bunların zararlı etkileriyle karşılaşmaması sağlanmaya çalışılmaktadır (Başar, 1999: 12-13). Böylece çocukların ve gençlerin üzerinde öneme sahip olan okullar, çocukların değerlerin içselleştirilmesinde, karakter oluşumunda kaçınılmaz etkilere sahiptir. Okullar, uyguladıkları kurallar ve politikalar (dürüstlük, içtenlik, kurallara uyma gibi) ile öğrencilerin davranışlarını iyi ya da kötü yönde şekillendirirler. Bu çerçevede kazandırılmaya çalışılan iyi karakter aynı zamanda kötü özelliklerin (bencillik, acımasızlık gibi) bastırılması anlamına da gelmektedir (Wynne, 1995, Akt; Yıldırım, 2007: 17). Buna göre eğitim kurumlarının en önemli işlevlerinden biri çocuğu iyi bir vatandaş olarak yetiştirmektir. Eğitim kurumları bu işlevi, çocuğun toplumsallaşmasını, içinde yaşadığı toplumun kültürünü, tarihini ve kurumlarını tanımasını sağlayarak toplumdaki rollerinin gerektirdiği davranışları, toplumun kendisine sağladığı olanakları ve bunlardan yararlanma yollarını kazandırarak yerine getirmektedir. Eğitim kurumları bu işlevi yerine getirerek hem bireyin mutlu ve üretken olmasını hem de toplumun sürekliliğini sağlamaktadır (Uluçamlıbel, 2009: 1). Can’a (2008: 27) göre “okul, aile ve toplumun başlıca görevleri temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmektir” şeklinde belirtmiştir. Buna göre değerler, yaşamın hazineleridir. Değerler, bağımsızlık ve özgürlük getirmekte, insanın kendi kendine yeterli olma kapasitesini arttırmaktadır. Kendi içimizde değerleri geliştirirken, bunu dünyayla paylaşmayı ve böylece daha iyi bir dünyaya doğru ilerlememizi sağlamaktadır (Janki-Brahma Kumaris World Spiritual University, 1995, Akt; İşcan, 2007: 1).

Değerler eğitimi bireylerin kendi deneyimleri üzerinde düşünüp, bu deneyimlerin anlamları ve örneklerini araştırmalarına yardımcı olmaktadır. Bireyin öz saygısının oluşumunu ve dürüstlük, doğruluk, adalet gibi olağan değerlere saygı duymasının sağlanmasını yine değerler eğitimi sağlamaktadır (Can, 2008: 12). Kısaca değerler eğitimi gençlerin değer geliştirmelerine yardımcı olarak, onların tatmin edici bir yaşam kurmalarına hizmet etmektedir (Akbaş, 2008: 340).

Çalışmanın amacı; ilköğretim 1-3. Sınıf Hayat Bilgisi ve 4., 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersleri Programları’ndaki belli başlı değerleri incelemektir. Ayrıca bu değerlerin uygulanmasının önemi ve değerler eğitimi üzerinde de durulmuştur.

DEĞERLER EĞİTİMİNDE TEMEL KAVRAMLAR VE DEĞERLER EĞİTİMİ

A. Eğitim Kavramı

İnsanlık tarihi boyunca hiç önemini kaybetmemiş olan eğitimin günümüze kadar pek çok değişik tanımları yapılmıştır. Buna göre eğitimin tanımlarından bazıları şunlardır:

Tezcan (1985: 4) eğitimi “bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerlerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplumu” şeklinde tanımlamıştır.

Sönmez (1986: 49) “eğitim, çevre ayarlaması yoluyla bireyde istendik davranış değişikliği oluşturma sürecidir”.

Ertürk (1988: 13) ise eğitimi “bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci” olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımlamaları gözden geçirdiğimiz zaman eğitimin, kişiliğin gelişmesine yardım eden ve onu esas alan, onu yetişkin yaşamına hazırlayan, gerekli bilgi, beceri ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreç olduğunu anlarız (Tezcan, 1985: 4).

En genel anlamda eğitimin temel amacı, toplumsal değişme ve gelişmelere uyum sağlayabilen vatandaşları yetiştirmektir diyebiliriz (Kan, 2009: 896).

B. Duyuşsal Alan

İnsanlara karşı saygı göstermek, hoşgörülü olmak, çalışkan olmak ve vatan sever olmak gibi değerler, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmama gibi ahlaki ilkeler duyuşsal alan boyutundadır (Akbaş, 2008: 336). Duyuşsal alan; ilgi, tutum, güdülenmişlik, kaygı, benlik, sevgi, korku, ulusal ölgülere bağlılık, hoşgörülü olma, çevreyi temiz tutma, zamanı etkili kullanma gibi çeşitli duygu ve davranış tarzlarını içermektedir (Demirel, 2006b; Senemoğlu, 2007; Sönmez, 2007; Akt; Can, 2008: 2-3). Duyuşsal davranışların üst düzeyde geliştirmesi için uzun süreli ve tutarlı bir çevrenin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle okullarda ikinci plana itildiği, yeterince önem verilmediği şeklinde eleştiriler vardır. Tekin (1996, Akt; Akbaş, 2008: 336-337), öğretmenlerin duyuşsal öğrenmeler üzerinde yeterince durmamalarının nedenlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Duyuşsal alandaki öğrenmeler, genellikle kişinin çevresiyle kurduğu yaşam boyu etkileşimin ürünüdür. öğrenci ilköğretime bazı değerleri öğrenmiş olarak gelir.
2. Duyuşsal alanda, bilişsel alanda olduğu gibi tek doğru yoktur düşüncesi, bu alanın okullarda görmezlikten gelinmesine neden olmaktadır.
3. Duyuşsal alan öğrenmelerinde bir değeri seçime zorlama, bir aşılama demokratik toplumlarda kişilerin seçme özgürlüğüne aykırı görünmektedir.
4. Duyuşsal hedeflere ulaşma tek bir öğretmenin üstesinden gelemeyeceği kadar uzun ve kapsamlı bir iştir. öğretim personeli arasındaki ilişki kopukluğu ve her öğretmenin bu işi bir diğerine bırakması, bu tip öğrenmelerin ertelenmesine neden olmaktadır.
5. Duyuşsal hedeflere erişilme derecesini ölçmek hem zordur hem de bu konuda elde edilen ölçümlerin geçerliliği ve güvenilirliği genellikle düşüktür.

Duyuşsal boyut hem bireysel hem de toplumsal yaşam için vazgeçilmez bir boyuttur. Bu boyutun bilişsel boyuta da önemli etkileri ve katkıları vardır. Duyuşsal özellikler bireylerin başarıları/performansları üzerinde itici bir güce sahiptir (Paykoç, 1995, Akt; Doğanay, 2006: 260). Bu anlamda eğitimde duyuşsal alan ihmal edilmemesi gereken konudur.

Duyuşsal alan ilgi duyma ve dikkat etme ile başlayan çok yönlü bir değer sistemi ve yaşam felsefesi geliştirmeye kadar uzanan özellikleri kapsamaktadır. Bu özellikler bizi biz yapan değerlerimizdir. Çünkü biz değerlerimize göre yaşarız. İnsan olmak değerlere sahip olmak demektir. Değerler, inançlar ve tutumlar sosyal çevrede öğrenilir. Değerlerin çoğu bağımsız olarak gelişmez (Sezer, 2008: 12).

C. Değer Kavramı

Güç, zenginlik, adalet, eşitlik, aşk, çalışkanlık, misafirperverlik ve dürüstlük gibi toplumun sahip olduğu ortak tutum ve bakış açılarına değer denir (Bahar, 2009: 64). Değerler yaşamımızı etkileyen yaşamda önem verdiğimiz düşüncelerdir (Doğanay, 2006: 258). İlköğretim programında ise değer tanımı bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlardır.

Değerlerin özellikleri aşağıdaki gibi maddelenmiştir (MEB, 2005b: 87):

1. Değerler toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
2. Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.
3. Sadece bilinç değil duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
4. Değerler bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdülerdir.
5. Değerlerin normlardan farkı normlardan daha genel ve soyut bir nitelik taşımasıdır. Değer normu da içerir.

Değerler, sosyal normlardan üç yönden ayrı olmaktadır: Değer, bir davranış tarzına ya da varoluşun son durumuna işaret ederken; sosyal norm, sadece bir davranış tarzına işaret eder. Bir değer, belirli durumların sınırlarını aşarken, sosyal norm belirli bir durumda belirli bir biçimde davranmak için bir emirdir. Değer daha kişisel ve içseldir; norm ise, birey için görüş birliğine dayalı ve dışsaldır. Ayrıca değerler, istenmeye değer olarak dikkate alınması gereken öğelerin kurulması için standartlar olarak normların kabul edilmesi ya da reddedilmesi için temel sağlar (İşcan, 2007: 18). Belirtilen özellikler neticesinde genel anlamda değerler toplumun birleşmesini sağlamakta; bireylerin bütün olarak yaşamalarına vesile olmaktadır.

Ayrıca aşağıda ilköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersleri Programları'ndaki başlıca değerler şöyle tanımlanmaktadır:

1. Adalet

Adalet tarafsızlıkla ilgilidir. Bireylerin, grupların ya da kurumların herkes için doğru olarak yaptıkları şeylerdir. Adalet, başkalarının haklarına saygıyı kabul etmeyi içeren anlayışlı ve adil olma anlamına da gelmektedir (Öztürk, 2009: 525).

2. Barış

Sorunları fark etme, çözüm yollarını fark etme, karşılaştığı sorunlarda sorun çözme becerilerini kullanma, milli ve dini bayramları kutlama, toplumsal paylaşımlarla yasama, dayanışma içerisinde olma, benzerlik ve farklılıkların doğal olduğunu bilmedir (MEB, 2005a: 45).

3. Dayanışma

Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt (Türk Dil Kurumu).

4. Doğruluk

Etik davranışların farkında olma, trafikteki doğru ve yanlış davranışları ayırt etme, ilişkilerinde olumlu değerleri gözetme, yanlış davranışların farkında olma, yanlışlık içermeyen davranışlar sergileme, on yargısız davranmadır (MEB, 2005a: 45).

5. Dürüstlük

Dürüstlük kendimizle ve başkalarıyla doğru sözlü olmayı ifade eder. Dürüst birey aldatmayan, yalan söylemeyen ya da çalmayan kişidir. Dürüst birey başkasına ve kendisine saygı duyar (DeRoche ve diğerleri, 1999, Akt; Öztürk, 2009: 515).

6. Hoşgörü

Birinin sahip olduğu başkalarının inanç ve yaşantısını anlamak, saygı duymak ve kabullenme yeteneğidir. Hoşgörü çelişki, bağnazlık ve önyargılarıyla başa çıkma yoludur. Bu kişiler ve gruplar arasında kültürel ve yaşam stillerindeki farklılıklarla ilgilidir (DeRoche ve diğerleri, 1999, Akt; Öztürk, 2009: 519).

7. Kültürel Değerleri Koruma ve Geliştirme

Türk Bayrağı'nı ve İstiklal Marşı'nı bir değer olarak kabul etme, milli bayramları kutlama, dini bayramları kutlama, yaşadığı yerleşim birimini bir yuva olarak kabul etme, ülkesini bir yuva olarak kabul etme, cumhuriyetimizi korumak, güçlendirmek ve geliştirmek için çaba gösterme, müzeleri ve tarihi mekânları koruma ve geliştirmedir (MEB, 2005a: 46) .

8. Özgüven

Güçlü ve zayıf yönlerini tanıma, ailesini tanıma ve onlarla işbirliği yapma, kurallara neden gerek duyulduğunu bilme, hatalardan ders çıkarma, gerektiğinde büyüklerinden yardım alma, ailede alınan kararlara katılma, etik davranışların güven artırıcı olduğunu bilme, etkili "hayır" deme, zaman içinde, duygu ve düşüncelerinde meydana gelen değişikliklerle ilgili çıkarımda bulunma, kendisini ve ailesini ilgilendiren kararlarda görüşünü bildirme, haksızlığa uğradığında, bunu sorgulama, doğadaki karşılıklı bağımlılığı kavramadır (MEB, 2005a: 43).

9. Özsaygı

Kendini ve duygularını fark etme, kişisel bakımını yapma, kendi farklılığını fark etme, geçmişini öğrenme, kendisiyle barışık olma, etik değerleri bilme ve hayatında bunlara önem verme, görev ve sorumluluklarını bilme ve yardımlaşma, kuralların gerekliliğini bilme, hata yapabileceğini kabul etme, kişisel eşyalarını özenli kullanma, büyüdükçe değiştiğini fark etme, kendisinin ve arkadaşlarının değerli olduğunu kabul etmedir (MEB, 2005a: 43).

10. Sabır

Oyun oynarken uygun davranışlarda bulunma, eğlenmek için uygun zamanı bekleme, etkili dinleme, isteklerini erteleme, amaç belirleme, hata yapmanın doğal olduğunu kabul etme, duygularını kontrol etmez (MEB, 2005a: 44).

11. Saygı

Oyun oynarken uygun davranışlarda bulunma, eğlenmek için uygun zamanı bekleme, etkili dinleme, isteklerini erteleme, amaç belirleme, hata yapmanın doğal olduğunu kabul etme, duygularını kontrol etmez (MEB, 2005a: 44). Bireyin başkaları ve kendine saygı göstermesidir (Öztürk, 2009: 503).

12. Sevgi

Kendini sevme, ailesini ve akrabalarını sevme, arkadaşlarını ve başkalarını sevme, arkadaşlarıyla ilişkilerinde sevgi duygusunu temel alarak onlarla iyi ilişkiler geliştirme, okulda karşılaştığı kişilere ve durumlara sevgiyle yaklaşma, başkalarıyla farklılıklarının doğal olduğunu kabul etme, milli ve dini bayramlarda sevgi duygusunu açığa vurma, yasadığı yerleşim birimini ve vatanını sevme, ülkesini sevme, insanları sevme, doğayı sevmez (MEB, 2005a: 44).

13. Sorumluluk

Erken çocukluk dönemlerinden başlayarak çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun olarak görevlerini yerine getirmesidir (Yavuzer, 1997, Akt; Özen, 2001: 13).

14. Toplumsallık

Beslenmek için gerekli araç ve gereçleri kullanma, görgü kurallarını uygulama, arkadaş edinme ve onlara duygularını söyleme, kurallara uymanın sonuçlarını kavrama, başkalarının eşyalarını izin alarak kullanma, arkadaşlarıyla oyun oynamak ve eğlenmek için gerekeni yapma, grup bilinci oluşturma ve grubunun çıkarlarını koruma, arkadaşlarına cesaret vermez (MEB, 2005a: 43).

15. Vatanseverlik

Halkın refahı ve iyiliği için sorumluluklarını kabul eden insan topluluğunun bir üyesi olma değeri anlamına gelmektedir DeRoche ve diğerleri, 1999, Akt; Öztürk, 2009: 522).

16. Yardımseverlik

Başkalarını gözetmektir. Başkalarına yardım etmek için harcanan çaba ve zamandır. Bunlara çevrenin, hayvanların ve insanların ihtiyaçları da eklenir (DeRoche ve diğerleri, 1999, Akt; Öztürk, 2009: 512).

17. Yeniliğe Açıklık

Bilgi edinebilmek için uygun sorular sorma, resimli kaynaklardan yararlanma, geçmişten günümüze olan yenilikleri ve değişiklikleri araştırma, geleceği hayal etme ve tasarlama, yeni fikirler üretme, iş birliği yapma, problem çözme, karar alınırken görüş bildirme ve karar sürecine katılma, amaç belirleme, yenilikleri deneme cesareti gösterme, yenilikleri denemekten zevk alma, teknolojik bir ürün tasarlamadır (MEB, 2005a: 46).

D. Ahlak Kavramı

Ahlak kavramı Güncel Türkçe Sözlüğü'nde "bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları" şeklinde tanımlanmaktadır. Davranışımız rehberlik eden norm ve standartları ifade etmektedir (Welton ve Mallan, 1999, Akt; Doğanay, 2006: 259). Tarihin bütün dönemlerinde ve dünyanın her memleketinde ahlak eğitiminin amacı, aklını kendisine olduğu kadar diğerlerinin faydasına da kullanabilen, bilgili olduğu kadar erdemli de olan insanlar yetiştirmektir (Lickona, 1991, Akt; Akbaş, 2008: 346-347).

E. Tutum Kavramı

Allport'a (1935, Akt; Temizkan, 2008: 462) göre tutum; "bireyin bütün nesnelere karşı göstereceği tepkiler ve durumlar üzerinde yönlendirici veya etkin bir güç oluşturan, ussal ve sinirsel bir davranışta bulunmaya hazır olma hali" olarak tanımlanmıştır. Tutumlar diğer insan ve nesnelere karşı nasıl davranacağımızı belirleyen eğilimlerdir Değerler daha genel, tutumlar ise belirli bir nesneye karşı daha özel olduğu söylenebilir (Doğanay,

2006: 259). Tutumlar değerler gibi toplum tarafından isteneni yapmakla ilişkili özellikler değildir. Onlar doğrudan bireyin kendisi ile ilgili özelliklerdir (Can, 2008: 5).

F. Erdem Kavramı

“Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı, fazilet” şeklinde Güncel Türkçe Sözlüğü’nde tanımlanmıştır. Erdemler ahlâkî bakımdan mükemmel olarak değerlendirilen alışkanlık haline gelmiş davranışlardır. Bir insanın karakteri ahlâkî olarak iyi alışkanlıklar olan erdemler ile ahlâka aykırı alışkanlıklar olan kötü huyların bileşimidir. En genel şekliyle karakter eğitimi erdemli davranışın gelişimini teşvik etmeye çalışmaktır. Toplumsal çalışmalar ve yurttaşlık eğitimi içinde ise karakter eğitimi vatandaşlık erdemini geliştirme şeklini alır ki bu, demokratik ve çoğulcu bir toplumu muhafaza etme ile vatandaşlığa yardımcı olan erdemli davranıştır (Sılay, 2010: 66).

G. Karakter Kavramı

Karakter kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Ancak buna rağmen tam olarak anlaşılammaktadır. Bunda karakterin soyut bir kavram olmasının etkisi büyüktür. Karakterin başlıca tanımları aşağıda belirtilmiştir.

Karakter; karakter sahibi olmak; iyi niteliklere sahip insan olmak, doğru ve uygun şeyleri yapmak, hissetmek ve düşünmek anlamına gelir. Bir insanın karakteri ahlak kuralları ve uygun hislerden (vicdan) oluşturulur. Ahlaki ve etik durumlarda davranmak, düşünmek ve hissetmek bir insanın yeteneğidir. Her insanın kişiliğinde aksilik, sabır, hoşgörü, düşüncesizlik ve nezaket karışımı özellikleri, nitelikleri vardır. Bu bize hayatta karşılaştığımız olaylara karşı nasıl tepki vereceğimizi ve nasıl davranacağımızı önceden gösterir. Karakter; olumsuz güdülerin (isteklerin) üstesinden nasıl geldiğimiz ve herkesin zihninde en çok ilgilendikleri şeylere karşı nasıl davrandığımızın bir seçimidir (Akkiprik, 2007: 8). Hançeroğlu (1998, Akt; Güngör, 2007: 180)’na göre “kişiye özgü davranışların bütünü olup insanın bedensel, duygusal ve zihinsel etkinliğinde çevrenin verdiği değer” şeklinde tanımlanmıştır.

Geleneksel bakış açısına göre iyi karakter; erdemli davranışlarda bulunmaktır (Murphy, 1998, Akt; Akkiprik, 2007: 9). Erdem ile karakter arasındaki farkı cesaret erdeminden yola çıkarak örnek vermek gerekir. Cesaret, cüretkârlık ve düşüncesizlik ile korkaklık arasında orta noktada bir yerdedir. Ancak karakter, bu erdemlerin tek tek ve bazen görülmesi değil hep birlikte ve uzun süreli var olması durumu olarak tanımlanmıştır. Karakter, kişisel özelliklerin toplamıdır. Karakter, bir şeyi veya kişiyi diğerlerinden ayıran özellikler ve niteliklerin toplamı, kişisel özellik, iyi nitelikler olarak tanımlanır (Livo, 2003, Akt; Kiroğlu, 2009: 5).

Karakter ve değerlerin ayrıştırılması ise şöyle yapılmıştır: Karakter değerlerden şöyle farklıdır; değerler eğilimlerdir, fakat karakter değerlerin uygulanması ve davranışları içerir (Whitley, 2005, Akt; Kiroğlu, 2009: 5). Karakter eğitimi en genel anlamıyla “örtük veya açık program” aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insanî değerleri kazandırma, değerlere karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretinin ortak adıdır (Ekşi, 2003, Akt; Uysal, 2008: 23).

H. Etik Kavramı

Etik Yunanca “ethikos” sözcüğünden gelmektedir ve davranışları doğru ve iyi ya da yanlış ve kötü olarak yargılamak için oluşmuş norm ve standartları ifade etmektedir (Welton ve Mallan, 1999, Akt; Doğanay, 2006: 259). Eylemleri ahlâk açısından değerlendirme şekli olan etik, olumlu davranışla ve sürekli olarak pekiştirildiğinde karakteri kuvvetli hale getirmektedir. Ahlâkî gerçeği tanımak da iyi karakterli olmanın işaretidir. Oturmuş bir eğilim olarak görülen karakter şekil aldıktan sonra değişmemektedir, dolayısı ile kalıcı olarak algılanmaktadır (Sılay, 2010: 28). Karakter eğitimi, değerler eğitimi, ahlak eğitimi, karakter gelişimi, etkin eğitim, vatandaşlık gelişimi gibi birçok farklı isim altında uygulanmaya çalışılsa da hepsindeki amaç, çoğunlukla aynıdır: “çocukları topluma kazandırmaya yardımcı olmak” (Hall, 2000, Akt; Akkiprik, 2007: 9).

İ. Değerler Eğitimi

Hollandalı yazar Muijen’e göre değerler eğitimi kavramı, Yunanca’daki “*paedeia*” kavramından başlayarak (pedagoji kelimesinin çıktığı kavram), aydınlanma fikri içinde ve ussal duyuların sistematik gelişimi ülküsünde sonuçlanarak bireyin ve bir bütün olarak toplumun ahlâkî, bilişsel ve teknik gelişimine yönlendiren uzun ve felsefî bir gelenek içinde yerleşmiştir (Muijen, 2004, Akt; Sılay, 2010: 18). Dolayısı ile, değerler eğitimi

kavramının tamamı, insanı kültürel, politik ve manevî yönlerini de içeren “bütün insan” olarak geliştirme sürecim şeklinde daha geniş bir gelişimin parçasıdır. Kavram Alman kavramı olan *Bildung*'a (eğitim) dönüştürülmüştür ve Wilhelm von Humboldt tarafından “özgür üniversite” ülküsü olarak açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu bağlamda “özgür”, dış ilkelere bağımsız anlamındadır; örneğin ekonomik, yasal ya da yarı ilkelere bağımsız ve liberal eğitimin amacını yerine getirmek için özgür olmak gibi (Sılay, 2010: 18-19). Öğrencilerin doğru veya yanlış bir durum ile karşı karşıya geldiklerinde nasıl düşünmeleri ve hissetmeleri gerektiği konusunda okulların yaptığı yol göstermeye değerler eğitimi denir (Thomas, 1992, Akt; Can, 2008: 48). Değerler eğitimi, değerler ve/veya değerleri geliştirme veya gerçekleştirme süreci konusunda öğretim için açık bir girişimdir. Değerler eğitiminde asıl soru, öğrencilere doğru ve yanlış ayıran sosyal değerler mi aktarılacak yoksa, öğrencilerin kendi değerlerini kendilerinin mi şekillendirmesine izin verilecek? Değerler eğitimi, yetişkin otoritesini ve yetişkinler tarafından savunulan değerlerin öğrencilere transfer edilmesini ima eder. Geleneksel düşünen karakter eğitimi savunucuları, karakter eğitiminin gençliğin temel değerlerini şekillendirdiğini belirtir. Bazı eğitimciler, karakter eğitiminin geleneksel yaklaşımını, beyin yıkamanın ya da zihni kontrol etmenin bir biçimi kabul ederek eleştirir. Bu eğitimciler değerleri aydınlatma, ahlaki muhakeme ve görüş birliği oluşturmayı vurgular. Böylece öğrencilere, seçeneklere bağlı olarak değerleri oluşturmaları ve karar vermede merkezi bir rol oynamaları sağlanır. Buradaki soru ise, erdemlerin ve uygun davranışların öğretilmesi mi yoksa, neyin doğru neyin yanlış olduğuna öğrencilerin kendi kendilerine karar vermesi mi, sorusudur (Superka ve diğerleri, 1976; Lickona, 1993; Dale, 1994, Akt; İşcan, 2007: 30-31). “Hangi değerler” sorusunun evrensel bir yanıtı yoktur. Doğru niteliklikler topluma göre değişken olabilecektir. Bunun için birçok eğitimci, eğitim hedefleri içerisinde yer alacak erdemlerin belirlenmesi ve tanımlanması çalışmasına yerel toplulukların da dahil edilmesini önermektedir. Okul ortamında geliştirilmesi gereken kişilik niteliklerinin neler olduğunun belirlenmesinde öğrenciler, öğretmenler, aileler, okul aile birliği gibi ilgili tüm kişilerin görüşlerinin alınması ve birliktelik olması gerektiği belirtilmiştir (Brynildssen 2002; Vess ve Halbur 2003, Akt; İşcan, 2007: 31).

Değerler eğitiminin iki amacı vardır. Birinci amacı; bütün insanların, özellikle gençlerin daha karakterli bir hayat sürmesi ve hayatından memnun kalmasını sağlamaktır. İkinci amacı ise, toplumun iyiliğine katkı sağlamaktır. Bu ise canlılara, dolayısıyla insana, şevkat ve iyilikle davranmayı temel almaktadır. Kısaca değerler eğitimi gençlerin değer geliştirmesine yardımcı olarak, onların tatmin edici bir yaşam kurmasına hizmet etmektedir (Akbaş, 2008: 340).

İçselleştirme; öğrenenin olguya dikkatini vermesi, ona tepkide bulunması, ona değer vermesi ve kavramsallaştırmasıyla gelişir. Öğrenen, yaşam biçimini tanımlayan, kendi değer yapısı içinde değerlerini organize eder (Gable ve Wolf, 1993, Akt; İşcan, 2007: 10). Bireyler değerler eğitimi ile değerlerin içselleştirilmesini sağlamaktadırlar.

Çocuklar değeri başlangıçta ailelerinden aynı zamanda medyadan, akranlarından, oyun gruplarından, yaşamış olduğu topluluktan yaşamlarının oldukça başlarında öğrenmeye başlarlar (Öztürk, 2009: 485). Böylece değerler eğitimi çocukların küçük yaşlarında kişilik şekillenmelerinin temelini oluşturduğundan ilk yılların önemi daha da büyüktür. Okula gelmeden önceki yıllarda çocukların sorumluluğu daha çok ailede olduğundan, ailenin değerlerin kazandırılmasındaki rolü de artmaktadır. Değerler eğitimi çocuğun yaşadığı her ortamda oluşmaktadır. Bu eğitime aile, yakın akrabalar, arkadaş çevresi, medya, okul, vb. birçok öğenin katkısı vardır (Doğanay, 2006: 264).

Değerler eğitimi çeşitli şekillerle yapılabilir. Bütün bunların içinde iki yol gerçekten çok önemlidir. İlki taklitle, benimsemeye başlayan safhadır. Yetişmekte olan nesil, çocukluk çağından itibaren anne ve babalarını taklit ederek, benimseyerek yetişir. İkinci husus ise, değerlerin sistemdeki yeridir. Siyasi-sosyal sistemimiz, hangi değer üzerinde kurulmuş ve neleri benimseyip yüceltmişse, öğretilenler onlardır, istenilenler onlardır ve idealleri onlar oluşturur. Çevreler bunları yaşatma, bunlarla var olma yolundadır (Tozlu ve Topsakal, 2004, Akt; Yel ve Aladağ, 2009: 125-126).

Değerler eğitimi yoluyla kazandırılmaya çalışılan değerler, hem eğitim kuramları hem de okullardaki etkinliklerin merkezinde yer almaktadır. Çünkü okullar, onun bir parçası olan öğretmenlerle, aile, medya, arkadaş grubu ile beraber bireyin değerlerinin oluşumuna etki etmektedirler (Can, 2008: 12). Değerler eğitimi öğrencilere değer seçimi yapmalarına yardımcı olmayı içermektedir (Naylor ve Diem, 1987, Akt; Yel ve Aladağ, 2009: 124).

2005 Eylül ayından itibaren uygulamaya giren yeni ilköğretim programında değerler, ders planlarının kazanımlar ve beceriler kısmına eklenmiştir. Programda, disiplinlerarası yaklaşım ile dersler arası kazandırılması hedeflenen değerler de belirlenmiştir. Özellikle Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi, Fen ve Teknoloji, Trafik ve İlk Yardım derslerinde değer kazanımı öne çıkarılmaktadır (Akçay, 2009: 23-24). Bu çalışmada da Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgiler Dersleri ele alınmıştır.

İLKÖĞRETİM HAYAT BİLGİSİ VE SOSYAL BİLGİLER DERSLERİNDEKİ DEĞERLER

A. İlköğretim ve İlköğretimin Önemi

Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre ilköğretim 6–14 yaşındaki çocukların eğitimini kapsamaktadır. Anayasa'ya göre ilköğretim bu çağdaki çocuklar için zorunludur. Böylece 6–14 yaşları zorunlu öğrenim çağları olmaktadır. Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre ilköğretimin amaç ve görevleri, Milli Eğitim'in genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak,

1. Her Türk çocuğuna iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazandırmak; onu milli ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek.
2. Her Türk çocuğunu ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayat ve üst öğrenime hazırlamaktır (Başaran, 1996, Akt; Baysal, 2008: 2).

İlköğretim, Türk Dil Kurumu'nda "birkaç öğretim basamağından oluşan örgün eğitim sisteminin temel bilgi ve becerileri kazandıran sekiz yıllık ilk basamağı, ilköğrenim, zorunlu öğrenim" olarak tanımlanmaktadır.

İlköğretimde çocuğa toplum içinde diğer bireylerle uyum içinde yaşama kural ve becerileri ile yaşamlarını daha iyi bir biçimde sürdürmeleri için gerekli temel bilgi ve beceriler kazandırılır. Türkiye gibi organ eğitimi terk etme oranının yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde, toplumdaki bireylerin en azından temel bilgi ve becerileri kazanmaları açısından ilköğretimin eğitim sistemi içinde önemli bir yeri vardır (Erden, 1998, Akt; Baysal, 2008: 2).

B. İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki Değerler

İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında programın vizyonunun öğrencilerin kendi girişimleriyle gerçekleştirecekleri, öğretmenlerin sadece yol göstereceği etkinlikler aracılığıyla,

- Öğrenmekten keyif alan,
- Kendisiyle, toplumsal çevresiyle ve doğa ile barışık,
- Kendini, milletini, vatanını ve doğayı tanıyan, koruyan ve geliştiren,
- Gündelik yaşamda gereksinim duyulan temel bilgilere, yaşam becerilerine ve çağın gerektirdiği donanıma sahip,
- Değişikliklere dinamik bir biçimde uyum sağlayabilecek kadar esnek,
- Mutlu bireyler yetiştirmek (MEB, 2005a: 10) olduğu belirtilmiştir.

2005 Hayat Bilgisi Programı'na göre kazandırılması gereken kişisel nitelikler olarak adlandırılan değerler ise; *özsaygı, özgüven, toplumsallık, sabır, hoşgörü, sevgi, saygı, barış, yardımseverlik, doğruluk, dürüstlük, adalet, yeniliğe açıklık, vatanseverlik, kültürel değerleri koruma ve geliştirme* olmak üzere toplam on beş tanedir.

C. İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki Değerler

Sosyal Bilgiler programının vizyonu; 21. yüzyılın, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, Türk tarihi ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir (MEB, 2005b: 50).

İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı'nın değerleri ise *adil olma, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik* tir.

SONUÇ

Değerler eğitimi son yıllarda üzerinde sıkça durulmaktadır. Bireylerin değerlerinin eğitilmesine yönelik olan bu çalışmada değer kavramıyla ahlak, karakter, tutum, erdem, etik kavramlarının ilişkili olduğu görülmüştür. Yapılan bu çalışmada bireylerin nitelikli bireyler olarak toplumda varolabilmeleri için değerlerimize gereken önemin verilmesi vurgulanmıştır. Bu anlamda ilk görev ailelere düşmektedir. Aileler bireylerin değerlerinin şekillenmesinde, karakterlerinin oluşumunda bireyler üzerinde etkiye ve katkıya sahiptirler. Okullar da ailelerden sonra büyük etkiye sahiptir. 2005–2006 yılından beri okullarda uygulanan programla değerler eğitimine geçmiş yıllara göre daha fazla önem verildiği görülmektedir. Bu da değişen toplumun eğitiminin de değişime ayak uydurduğunu göstermektedir.

Çalışmada değerler eğitiminin önemi vurgulanarak açıklanmıştır. Burada özellikler öğretmenlerin, okulların üzerilerine düşen görevlerin yerine getirmeleri gerekmektedir. Öğretmenler programlarda belirtilen değerleri etkinlikler ile öğrencilere kazandırmalıdır. Böylece birey değerleri içselleştirip karakter oluşumunu büyük ölçüde şekillendirecektir. Toplumların iyi bir yaşam kurabilmeleri için değerler eğitimine gereken önem verilmelidir.

Not: Değerler Eğitimi Kurultayı 26–28 Ekim’de sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Osman Gazi Üniversitesi - Eskişehir

KAYNAKÇA

Akbaş, O. (2008). Sosyal Bilgilerde Değerler ve Öğretimi, *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (ed.) Bayram Tay ve Adem Öcal, Ankara: Pegem Akademi.

Akkiprik, G. B. (2007). *Genel Lise Öğretmenlerine Göre Karakter Eğitimi Yoluyla Öğrencilere Kazandırılacak Değerler: Çok Boyutlu Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Atmaca, A. (2007). *Zihin ve Kişilik Gelişimi*, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*, Uşak.

Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Baysal, E. D. (2008). 2005 İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki *Öğrenci Etkinliklerine Yönelik Öğretmen Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Can, Ö. (2008). *Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çağlayan, A. (2006). *Öğrenci Merkezli Eğitim*, İstanbul: Güldane Yayınları.

Doğanay, A. (2006). Değerler Eğitimi, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*, (ed.) Cemil Öztürk, Ankara: Pegem Akademi.

Ertürk, S. (1975). *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Yelkentepe Yayınları.

Güngör, A. (2007). *Kişilik Gelişimi, Eğitim Psikolojisi*, ed. Ayten Ulusoy, Ankara: Anı Yayıncılık.

İşcan, C. ,D. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Kan, Ç. (2009). *Değişen Değerler ve Küreselleşen Vatandaşlık Eğitimi*, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 17, Sayı 3, (895-904).

Kıroğlu, H. (2009). *Karakter Eğitimi Yaklaşımlarına Eleştiriler*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

MEB. (2005a). *İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: MEB Yayınları.

MEB. (2005b) . *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4.-5. Sınıf Öğretim Programı ve Klavuzu*, Ankara: MEB Yayınları.

Özen, Y. (2001). Sorumluluk Eğitimi. Nobel Yayıncılık. Ankara.

Öztürk, E. (2009). Hayat Bilgisi Dersinde Değer Eğitimi ve Uygulama Örnekler, *İlköğretim Hayat Bilgisi Öğretimi ve Öğretmen El Kitabı*, ed. Selahattin Öğülmüş, Ankara: Pegem Akademi Yayınları

Sezer, T. (2008). *İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Sılay, N. (2010). *Yükseköğretimde Karakter Eğitiminin İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Sönmez, V. (1986). *Türkiye’de Eğitimin Kalitesi ve Geleceği*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 1, (49-63), Ankara.

Temizkan, M. (2008). *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma*, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt 6, Sayı 3.

Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Uluçamlıbel, L. (2009). *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Problem Çözme Teknikleri ve Etkinlikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Uysal, F. (2008). *Karakter Eğitimi Programlarının Değerlendirilmesi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Üstünyer, F. (2009). *Karakter Eğitimi İle İlgili Eğitimcilerin Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yağcı, R. (2008). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Eleştirel Düşünme: İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminde, Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştirmek İçin Uyguladıkları Etkinliklerin Değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Yel, S. ve Aladağ, S. (2009). Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (ed.) Mustafa Safran, Ankara: Pegem Akademi.

Yıldırım, G. (2007). *İlköğretim Düzeyinde Bir Karakter Eğitimi Programı Model Önerisi ve Uygulanabilirliği*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.